

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความหลากหลายศิลปกรรมของวัดไทย
ในประเทศสิงคโปร์

Factors Causing Diversities in the Arts of Thai
Buddhist Temples in Singapore

ปัญญา เทพสิงห์ ¹
Punya Tepsing

¹ รองศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัย ซึ่งส่งผลต่อความหลากหลายทางศิลปกรรมของวัดไทยในสิงคโปร์ เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ของวัดไทยในต่างแดน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกศึกษาวัดที่เป็นวัดไทยโดยสมบูรณ์สามวัด คือวัดอนันทเมตตยาราม วัดป่าเลไลยก์ วัดกาญจนาราม โดยพิจารณาจากวัดไทยซึ่ง มีศิลปกรรมหลายๆ รูปแบบ เลือกผู้ให้สัมภาษณ์เป็นพระสงฆ์และฆราวาส ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงกับพระสงฆ์ไทยและฆราวาสที่เป็นช่าง เลือกแบบบังเอิญกับฆราวาสที่มาทำบุญในวัดและเป็นผู้ให้ข้อมูลได้มาก เก็บข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกและสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม นำข้อมูลมาตีความและวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลจากการศึกษาพบว่า ความหลากหลายศิลปกรรมของวัดไทยมีหลายปัจจัย ได้แก่ การที่วัดไทยอยู่ในทำเลซึ่งเป็นศาสนสถานอื่นๆ มาก่อน การทำให้วัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ การสนองความต้องการด้านโชคลาภ การเป็นที่รับฝากศิลปวัตถุ การให้วัดไทยเป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปวัตถุ การรวมความแตกต่างทางความเชื่อมาไว้ที่เดียวกัน การมีคณะกรรมการวัดและทรัพย์สินเป็นเชื้อสายจีน และความปรารถนาสิ่งใหม่ๆ ให้กับวัด ปัจจัยเหล่านี้มีทั้งกลไกอันเกิดจากสภาพพื้นที่ การให้บริการ และการบริหารจัดการเพื่อให้วัดไทยดำรงอยู่ได้ มีปัจจัยที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ ท่ามกลางคนส่วนใหญ่ซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างและอยู่ในอำนาจของคนต่างชาติ

คำสำคัญ: ปัจจัย, ความหลากหลายศิลปกรรม, วัดไทย

Abstract

The objective of this qualitative study was to investigate factors causing diversities in the arts of Thai Buddhist temples in Singapore so as to enhance knowledge of Thai temple in foreign country. Three complete composition of Thai Buddhist temples were selected

according to their various forms of art: Wat Ananda Metyarama, Wat Palelai, and Wat Kancanaram. Informants consisting of Buddhist monks and craftsmen selected using purposive sampling and ordinary people selected using accidental sampling, who came to make merit in the temples and who could give information. Data were collected from related documents and field data collected through in-depth interviews and non-participant observations. The data were interpreted and analyzed using descriptive analysis. The Thai Buddhist temples have mixed features and diversified characteristics of art and culture of Chinese, Burmese, and Hindu. The study found that many factors that have caused the diversities in the arts of Thai Buddhist temples are as follows. The locations of the Thai Buddhist temples used to be religious sites of other religions; the temples are made sacred places for all ethnic groups; to meet the needs in terms of luck, places for art objects to be deposited, places for preservation of art objects, places for collection of different beliefs, the fact that the temples have Chinese descendants as committee members and trustees, and wishes for the temples to have new items. These factors are mechanisms due to the condition of the area, services, and management. They include controllable and uncontrollable factors amidst people of different cultures and under the power of foreigners.

Keywords: Factor, Art diversity, Thai temple

บทนำ

วัดไทยจัดเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่มีความสำคัญต่อศาสนกิจของเหล่าพุทธศาสนิกชน ขณะเดียวกันยังมีคุณค่าต่อศิลปกรรมไทย วัดต่างๆ ล้วนมีศิลปกรรมที่สะท้อนถึงค่านิยมทางรูปแบบ ความงาม และคติความเชื่อ จากวิวัฒนาการของวัดไทยพบว่า มีลักษณะผสมผสานหลายหลายรูปแบบ ตามสภาพที่ตั้งและบริบทวัฒนธรรมแต่ละสมัย อย่างไรก็ตามมาตรฐานความงามของวัดเหล่านี้ยังอยู่ในอำนาจและถูกควบคุมรูปแบบพุทธศิลป์โดยรัฐไทย ต่างจากวัดไทยซึ่งอยู่นอกอาณาเขตที่อำนาจอยู่ในประเทศนั้นๆ มีเพียงจิตสำนึกของคนไทยหรือผู้สร้างวัดที่ให้คงลักษณะไทยไว้ เพื่อแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ แต่ความเป็นไทยนี้ก็ไม่อาจรักษาไว้ทั้งหมด มักถูกเบียดขับด้วยกระแสคนส่วนใหญ่หรือบริบทที่ห้อมล้อม จึงเป็นเหตุให้วัดไทยต่างแดนมักเจือปนด้วยศิลปะอื่นๆ โดยเฉพาะสังคมที่มีความหลากหลายวัฒนธรรม สิ่งโคปรจัดเป็นประเทศที่เกิดใหม่และสังคมพหุวัฒนธรรม กล่าวคือเป็นประเทศที่มีหลายวัฒนธรรม ประเทศที่เกิดใหม่มักเป็นรัฐพหุวัฒนธรรม เพราะเกิดขึ้นภายหลังการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ มีการยอมรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ (อมรา พงศาพิชญ์, 2545 : 19-20) ความหลากหลายเห็นได้จากกรรวมกลุ่มของชาติพันธุ์และการแสดงออกทางวัฒนธรรมมากที่สุดคือ วัฒนธรรมจีน มลายู มุสลิม และอินเดียตามลำดับ (ศิริพร ดาบแก้ว และจารุพรรณ ลาภสุรเทียนทอง, 2551: 23) นอกจากนี้มีกลุ่มวัฒนธรรมย่อย เช่น พม่า ตะวันตก ไทย ฯลฯ วัฒนธรรมไทยมีเล็กน้อยแต่ก็มีวัดไทยเป็นที่ประจักษ์จำนวนมาก วัดไทยเหล่านี้ยังเป็นที่ครีธาของคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

พุทธศาสนาในสิงคโปร์ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชน ในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เห็นได้จากการรวมตัวในสมาคมต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายเผยแผ่พุทธศาสนา เช่น สหพันธ์พุทธศาสนาชาวสิงคโปร์ สหภาพพุทธศาสนิกชน สถาบันสตรีชาวสิงคโปร์ สมาคมพุทธศาสนาแห่งสิงคโปร์ องค์กรยูวทูตแห่งสิงคโปร์ และองค์การพุทธยานแห่งสิงคโปร์ องค์กรเหล่านี้ดำเนินกิจกรรมคล้ายกันคือ การแสดงธรรมเทศนา แสดงปาฐกถา การจัดพิธีกรรมทางศาสนาในโอกาสต่างๆ

(วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2551 : 19) ชาวพุทธบางส่วนเลือกที่จะเข้าวัดไทยเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และสนับสนุนปัจจัยเพื่อสร้างอาคารศิลปวัตถุ ตลอดจนสาธารณูปโภค เป็นเหตุให้วัดเป็นพื้นที่พิเศษ สร้างความหมายและทรงคุณค่าทางศิลปะ ศิลปกรรมเป็นแขนงหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีลักษณะกินเนื้อที่ จับต้องได้ หรือที่เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุหรือวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ขณะเดียวกันก็เป็นศิลปกรรมที่แสดงถึงคตินิยม ทักษะจึงถือเป็นวัฒนธรรมแบบจับต้องไม่ได้ด้วย เมื่อปัจจุบันความหลากหลายวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ความหลากหลายทางศิลปกรรมก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัวเช่นกัน ยิ่งหลากหลายก็ยิ่งผสมกันอย่างซับซ้อนตามที่ปัญญา เทพสิงห์ และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร (2554) ศึกษาพหุลักษณะทางศิลปกรรมของวัดไทยในแหลมมลายูพบว่า มีลักษณะผสมหลายลักษณะ เช่น การผสมแบบศิลปกรรมในชั้นเดียวกัน การผสมแบบแยกส่วน การผสมคติแบบหนึ่งแต่ถ่ายทอดอีกแบบหนึ่ง หรือใช้รูปแบบหนึ่งแต่เปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยใหม่ สภานี้ชี้ให้เห็นว่าวัดไทยในสิงคโปร์เป็นแหล่งหนึ่งซึ่งมีศิลปกรรมจากแบบต่างๆ มากมาย มีบูรณภาพจนเห็นเป็นสิ่งสร้างสรรค์ที่งดงาม สะท้อนถึงการบริหารเชิงนโยบายของรัฐต่างแดนต่อศาสนสถานของไทย และยอมรับวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้อย ดังที่วินัย ผู้นำพล (2552: 509-510) ได้กล่าวสรุปผลจากการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยามว่า ความมีเอกภาพสามารถยืนหยัดอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลายทางเชื้อชาติ ภาษา และศาสนา แม้แต่สิงคโปร์ก็ยังคงสามารถสร้างความเป็นเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย และให้เกียรติแก่วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย

วัดไทยในสิงคโปร์หมายถึงวัดในวัฒนธรรมไทย กล่าวคือเป็นวัดที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา แบบเถรวาท ภายใต้การปกครองของเจ้าคณะรัฐสิงคโปร์และอยู่ในเครือข่ายสงฆ์ไทยในประเทศไทย มีสิ่งปลูกสร้างที่แสดงถึงศิลปกรรมไทย มีพระสัณฐาติไทยหรือพระเชื้อสายไทยประกอบศาสนพิธี วัดไทยส่วนใหญ่มีที่ดินและสิ่งก่อสร้างซึ่งได้รับการมอบให้เป็นวัดไทยโดยชาวสิงคโปร์ ในสิงคโปร์ปรากฏวัดไทยขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2468 บนเนินเขาเดี่ยวๆ ที่เรียกว่าภูเขาเมระหรือเขา

ดินแดง การก่อตั้งวัดไทยมีมาก่อนสถาปนาเป็นประเทศสิงคโปร์ หลวงพ่อหงส์ ธรรมรัตน (พระธรรมรัตนบัณฑิต) เป็นผู้เริ่มก่อตั้งและเจ้าอาวาสรูปแรก การก่อตั้งนี้เป็นไปตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงซื้อที่ดิน 2 แปลง (บริเวณสถานทูตไทยในปัจจุบัน) โดยแปลงหนึ่งประสงค์ให้เป็นสถานทูตไทย อีกแปลงหนึ่งสร้างวัดพุทธศาสนาแบบไทย หลวงพ่อหงส์พิจารณาเห็นว่าไม่สอดคล้องกับสภาพที่จะเป็นวัดได้จึงย้ายมาก่อตั้งที่ใหม่ ในที่ตั้งของวัดอานันทเมตยารามในปัจจุบัน (Watanadametyarama, 2012) หลังจากนั้นมีการก่อตั้งวัดอื่นๆ โดยส่วนหนึ่งพระสงฆ์จากวัดอานันทเมตยารามออกไปสร้างวัดแห่งใหม่ ต่อมาจากสภาพเศรษฐกิจในสิงคโปร์ที่ดี ประกอบกับความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ทำให้มีวัดไทยเพิ่มขึ้นมาก โดยความร่วมมือจากพระสงฆ์ในประเทศไทยบ้าง ลักษณะกายภาพบางแห่งเป็นวัดขนาดใหญ่ มีลานวัด บางแห่งขนาดเล็กอยู่ในห้องแถวย่านชุมชน วัดซึ่งได้รับวิสุงคามสีมาและสามารถอุปสมบทคือวัดอานันทเมตยาราม วัดไทยขนาดใหญ่มีจำนวนไม่มากนักจากจำนวนวัดไทยทั้งสิ้นในสิงคโปร์ 51 แห่ง (สถานเอกอัครราชทูตไทยในสิงคโปร์, 2553) วัดไทยขนาดใหญ่มักมีสิ่งปลูกสร้างหลายหลังตามการใช้สอย ที่พักสงฆ์อาจแยกต่างหาก และมีพื้นที่เพียงพอสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ของฆราวาส บางแห่งเป็นสำนักสงฆ์ซึ่งยังไม่ได้รับวิสุงคามสีมา ส่วนแบบห้องแถวมักเข้าห้องหนึ่งหรือสองห้อง และเขียนป้ายชื่อวัดติดหน้าห้องแถวมักเน้นเชิงพุทธพาณิชย์ จากการเดินทางไปยังวัดไทยในสิงคโปร์พบว่า วัดไทยมีลักษณะที่แปลกออกไป มีส่วนผสมผสมศิลปกรรมแบบต่างๆ ที่หลากหลาย นอกจากไทยแล้ว ยังมีศิลปะในวัฒนธรรมจีน อินเดีย พม่า ตะวันตก ที่น่าแปลกใจนิยมสร้างตามแบบจีนค่อนข้างมาก จนดูเหมือนว่าศิลปกรรมไทยด้อยการอนุรักษ์ ผู้สร้างขาดจิตสำนึกความเป็นไทย อย่างไรก็ตามการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม เป็นงานที่ต้องสร้างสำนึกและรสนิยมมากกว่าการกระทำอย่างฉาบฉวย แม้ศิลปะไม่ใช่แก่นของวัฒนธรรมแต่ก็ทำให้เห็นภาพสะท้อนวัฒนธรรมประจักษ์ขึ้น (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2545: 256) ศิลปกรรมของวัดไทยในสิงคโปร์สะท้อนวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย ดังเช่น เจดีย์ที่วัดอานันทเมตยาราม มีรูปทรงระฆังแบบไทย ภายในองค์เจดีย์ติดกระเบื้องลายพระอินทร์ๆ กันจำนวน

มาก ได้ระเบียงประดับกับดอกบัวแบบจีนโดยรอบ (ภาพที่ 1) อีกแห่งหนึ่งตั้งรูป
กวนอิมในวิหารที่มีฉากหลังเขียนลวดลายแบบไทย (ภาพที่ 2) ที่วัดกาญจนรามมี
พระพุทธรูปพม่าตั้งไว้บูชา (ภาพที่ 3) ดังจะแสดงภาพตัวอย่าง

ภาพที่ 1 เจดีย์ทรงระฆัง
วัดอนันต์มตตยาราม

ภาพที่ 2 วิหารกวนอิม
วัดอนันต์มตตยาราม

ภาพที่ 3 พระพุทธไสยาสน์
วัดกาญจนราม

ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงถึงเสรีภาพเหนือการควบคุม จึงควรที่ผู้รักความ
เป็นไทยตระหนักรู้และเข้าใจมิติใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นข้ามพรมแดน การมองหามิติใหม่ส่วน
หนึ่งก็เพื่อสามารถแสวงหาต้นตอ หาโอกาสใหม่ๆ เพื่อนำมาแก้ไข ทำความเข้าใจ
วัฒนธรรมไทยที่ห่างไกลจากแก่นกลางวัฒนธรรม (Culture core) จากลักษณะ
ดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจว่าอะไรเป็นปัจจัยผลักดันหรือขับเคลื่อนให้มีลักษณะ
ผสมดังกล่าว ผลการศึกษานี้อย่างน้อยได้ช่วยสะท้อนถึงภาวะวัดไทยต่างแดน
ท่ามกลางบริบทใหม่ในกระแสโลกปัจจุบัน

วัตถุประสงค์และการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัย ที่ส่งผลต่อความหลากหลายทาง
ศิลปกรรมในวัดไทยในสิงคโปร์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยเลือกวัด
ไทยขนาดใหญ่ที่มีลานวัด มีอาคารหลายหลังและกำแพงล้อมรอบวัด เพื่อสะท้อนให้

เห็นถึงวัฒนธรรมวัดไทยที่คล้ายกับวัดไทยในประเทศไทย ไม่รวมวัดแบบห้องแถว ทำการเลือกเก็บข้อมูลจากวัดไทย 3 แห่ง คือวัดอานันท์มุตยาราม วัดป่าเลไลยก์ วัดกาญจนาราม ทั้งนี้เพราะวัดทั้งสามแห่งมีขนาดใหญ่ มีศิลปกรรมหลากหลายรูปแบบ หลายวัฒนธรรมซึ่งเด่นชัด เก็บข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ เจาะลึกและสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เลือกผู้ให้สัมภาษณ์เป็นพระสงฆ์ 9 รูป ขรवास 8 คน ช่างศิลป์และก่อสร้าง 2 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) กับพระสงฆ์ ช่างศิลป์และก่อสร้าง เลือกแบบบังเอิญ (Accident sampling) กับ ขรवासที่เป็นผู้ช่วยวัด ผู้มาทำบุญที่วัด ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลได้มาก แล้วนำข้อมูล มาตีความและวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการศึกษา พบว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดความหลากหลายศิลปกรรมของ วัดไทยพุทธในสิงคโปร์มาจากหลายปัจจัย ดังนี้

การตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นศาสนสถานอื่นๆ มาก่อน

วัดไทยบางแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่เดิมเคยเป็นศาลเจ้าจีนมาก่อน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนและขยายพื้นที่เป็นวัดไทย ส่วนหนึ่งเกิดจากความศรัทธาของชาวสิงคโปร์ ที่บริจาคที่ดินให้สร้างวัด สิ่งก่อสร้างแบบจีนถูกทำลายเพื่อสร้างวัดไทย โดยยังคง รูปเคารพภายในศาลไว้ และเคลื่อนย้ายไปอยู่ในอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย วัดไทยจึงมีรูปเคารพแบบจีนตั้งอยู่ภายใน ดังกรณีวัดกาญจนารามวัดได้นำรูปเทียน กงของฝ่ายเต๋าามาประดิษฐานในวิหารหลังใหม่ ตั้งอยู่บนแท่นปะรำในตำแหน่ง กึ่งกลางของห้อง แท่นตำแหน่งพระพุทธรูปแบบไทย ตามธรรมเนียมวัดไทยทั่วไปซึ่ง มักให้พระพุทธรูปสำคัญของวัดตั้งอยู่ศูนย์กลาง บนปะรำจัดวางรูปเคารพหลายองค์ เช่น รูปหลวงพ่อดุสิต รูปจตุคามรามเทพแบบศิลปะไทย จึงทำให้มีรูปเคารพศิลปะ จีนปะปนกับไทย การตั้งรูปเคารพแบบจีนเสมือนประธานของวัดเพื่อเรียกร้องความ ศรัทธากลับคืนมา ทำให้วัดไทยได้รับความนิยมมากขึ้น

การทำให่วัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของทุกกลุ่มชาติพันธุ์

เมื่อวัดไทยได้รับความนิยมนอกจากชาวสิงคโปร์หรือคนต่างชาติในสิงคโปร์แล้ว จึงเป็นหน้าที่ของพระที่จะดำรงสถานภาพนี้ไว้ด้วยการปรับปรุงพื้นที่ สร้างสถานที่ หรือเพิ่มรูปแบบต่างๆ เพื่อให้พื้นที่วัดมีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้นและเป็นของคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ การปรากฏของสิ่งก่อสร้าง ศิลปะ สถาปัตยกรรมนอกจากสะท้อนพื้นที่ทางกายภาพแล้ว ยังสะท้อนถึงพื้นที่จินตนาการที่มีสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความขลัง เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ และสร้างความหวัง วัดที่ให้ความสำคัญกับภาวะเช่นนี้มักใช้ศิลปกรรมเป็นเครื่องมือ โดยประกอบสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พร้อมประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ ๆ เช่น การปลุกเสกต่อหน้าพระพุทธรูป เพื่อให้เกิดความขลังยิ่งขึ้น ภายใต้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ บางครั้งพระสงฆ์ไทยได้ใช้ความอ่อนไหวดึงดูดความศรัทธาพยายามเข้าใจคติความเชื่อของกลุ่มต่างๆ ตอบสนองความต้องการตามแบบแผนของแต่ละวัฒนธรรม ให้มีหลายทางเลือกเพื่อวัดจะได้รับประโยชน์มากขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พระมาที่นี่ พุดง่าย ๆ ว่า บางรูปมาทำธุรกิจ มาหาปัจจัย ทำไปถึงจะได้เงิน คนชอบพระพรหมก็เอาพระพรหมมาตั้ง ชอบบูชากวนอิมก็เอากวนอิมมาตั้ง ถ้าบูชาพระพรหมแล้วเอาหนุมานมาตั้งก็คงไม่ได้ แล้วจะได้ยังไงล่ะ” (พระวินัย, นามสมมติ, 2555: สัมภาษณ์)

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือสภาพของวัดไทย นอกจากเป็นความต้องการของชาวสิงคโปร์ที่มีความเชื่ออันหลากหลายแล้ว เป็นความต้องการของพระไทยเองที่แสวงประโยชน์จากชาวต่างชาติ การสร้างพื้นที่ให้ดูศักดิ์สิทธิ์มักผสมวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งด้านรูปแบบและพิธีกรรม ก็เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในสิงคโปร์ได้เข้าวัด เพิ่มโอกาสให้วัดมีรายได้มากขึ้น วัดไทยในสิงคโปร์ทุกวัดให้ความสำคัญกับศาลพระพรหมเพื่อเป็นช่องทางขอบริจาคเงินบำรุงวัด พระพรหมเป็นจุดที่เรียกความศรัทธาได้มาก พระพรหมมีสี่หน้า หันหน้าออกสี่ทิศ แต่ละทิศมีคำอวยพรหรือคติเตือนใจ เช่น นำหลักสี่ประการของพรหมวิหารสี่มาไว้ประจำทิศ ทุกทิศมีตู้รับบริจาคเงิน คนหนึ่งต้องหยอดเงินถึง 4 ทิศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปเคารพที่ได้เงินบริจาคทั้งสิ้นสี่ครั้งในองค์เดียวกัน พระพรหมนิยมตั้งบริเวณลานวัดใกล้ประตูวัดเพื่อเข้า

ถึงได้ง่าย พระพรหมเป็นคติในวัฒนธรรมฮินดู แต่นิยมสร้างไว้ในวัดไทยเพื่อสนองความศรัทธาของชาวจีน การสร้างศาลพระพรหมใกล้ประตูต้องอยู่ในกำแพง ถ้าสร้างอยู่นอกกำแพงวัดเพื่อให้ใกล้ชุมชน แม้เพิ่มโอกาสรับเงินบริจาคได้มากขึ้น แต่ไม่ขลังหรือศักดิ์สิทธิ์เท่ากับอยู่ในกำแพงวัด เพราะคนส่วนใหญ่เชื่อว่าสิ่งใดตั้งอยู่ในวัดย่อมคงความศักดิ์สิทธิ์ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “คนลึงค์โปร์นิยมพระพรหม ทำไม่ไม่ตั้งนอกวัด ที่คนมาๆ ก็เพราะทุกอย่างหากตั้งภายในกำแพงวัดศักดิ์สิทธิ์หมด ในลึงค์โปร์พระพรหมคือมันนี่พรหม (พระแดง, นามสมมติ 2555: สัมภาษณ์)

การสนองความต้องการด้านโชคลาภ

ชาวพุทธในลึงค์โปร์ส่วนหนึ่งชอบแสวงหาโชคลาภ โดยพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอพรเพื่อให้สมปรารถนาด้านทรัพย์สินเงินทอง จึงเป็นโอกาสที่วัดพยายามสร้างแรงจูงใจภายนอกให้เข้ามากราบไหว้ สร้างรูปเคารพแล้วตกแต่งอย่างวิจิตรตระการตาสนองต่อความต้องการของคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะชาวจีนที่ไม่เลือกว่าการทำบุญนั้นเกี่ยวข้องกับคติหรือเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนหรือไม่ การผสมแบบศิลปะที่หลากหลายย่อมโน้มน้าวให้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาวัดเพื่อแสวงหาโชคลาภมากขึ้น อันเป็นโอกาสของวัดในการเพิ่มรายได้ จากการศึกษาพบว่าผู้คนศรัทธาต่อรูปเคารพใดหรือนิยมถวายปัจจัยแก่วัดใดขึ้นกับสำนึกรู้ของการตอบแทนบุญคุณ การได้รับประโยชน์จากวัดนั้นๆ หากรูปเคารพเหล่านั้นบูชาแล้วไม่ทำให้มีทรัพย์สินมากขึ้นรูปเคารพจะถูกละเลยหรือบูชาแต่น้อย การตั้งรูปเคารพแบบต่างๆ เป็นทางเลือกตามรสนิยมของแต่ละกลุ่ม ถ้าบูชาของคั่นแล้วได้รับโชคลาภ วัดก็ได้อานิสงส์ไปด้วย ประติมากรรมหลายๆ แบบจะเป็นตัวล่อให้เสี่ยงดวง ถ้ามีดวงกับรูปองค์นั้นจะมีค่ามากขึ้น ทวีความศักดิ์สิทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์ของประติมากรรมรูปเคารพใดจึงขึ้นกับการให้ดวงให้โชคลาภ ดังที่คำสัมภาษณ์ว่า

“ทุกอย่างในวัดศักดิ์สิทธิ์หมด ถ้าไหว้พระพรหม ทำให้ถูกหวยก็ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ถ้าไหว้พระพุทธรูปราชษาทำให้ถูกหวยก็ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ถ้าไหว้กวนอิมทำให้ถูกหวยก็ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ไม่มีบรรทัดฐาน แล้วแต่ผลของมัน บางรูปแพ่ง

มากไม่สำเร็จก็ถือว่าไม่ศักดิ์สิทธิ์ เงินต้องมาก่อน มาไหว้ 2-3 ครั้งแล้วไม่ถูกหวนไปไหว้ที่อื่น พวกสิงคโปร์เป็นพวกได้ก่อนให้ หากได้แล้วบริจาคเท่าไรก็ได้ เต็มที่เลยมันเป็นวิถุนิยม (พระสุริยัน ,นามสมมติ 2555: สัมภาษณ์)

ภายในวัดไทยมักตั้งศิลปวัตถุหลายๆ แบบตามความนิยมของวัฒนธรรมต่างๆ เช่น ช้างไม้แบบไทย กวนอิมขนาดเล็ก พระนอนพม่า ฯลฯ การบริจาคเงินภายในวัดอาจก้าวข้ามสู่วัฒนธรรมอื่นๆ อย่างรวดเร็ว หากบรรลุผลสำเร็จ ชาวจีนสิงคโปร์อาจหันเหจากกวนอิมมาบูชาพระพรหมหรือหลวงพ่อดุสิต ถ้าได้รับโชคลาภจากพระพรหมจะนำมาสู่การตอบแทน ด้วยการถวายสิ่งของหรือบริจาคเงินเพื่อปรับปรุงที่ศน์หรือตกแต่งศาลให้สวยงามมากขึ้น การมีรูปเคารพหลายแบบนอกจากสนองความศรัทธาแก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ แล้ว ยังเป็นช่องทางเลือกใหม่ของผู้ที่กำลังสร้างความหวัง

การเป็นที่รับฝากศิลปวัตถุ

ศิลปกรรมที่หลากหลายในวัดไทยยังเกิดจากเหตุบังเอิญ ที่มีผู้นำศิลปวัตถุมาฝากไว้ ดังเช่น พระพุทธรูปไสยาสน์หินอ่อนแบบพม่าในวัดกัญจนาราม มีสาเหตุจากอัครศิษย์ในโรงเก็บพระพุทธรูปที่เตรียมส่งออกจำหน่ายในแคนาดา พระพุทธรูปหินอ่อนจำนวนมากมาจากประเทศพม่า ขนส่งมาถึงท่าเรือสิงคโปร์เพื่อส่งต่อไปยังประเทศที่สาม ดังคำสัมภาษณ์ของเจ้าอาวาสที่ว่า “มีคนพม่าจะส่งพระต่อไปแคนาดา มาตกค้างที่สิงคโปร์ ที่ไปก่อนก็มีบ้างแล้ว ที่อยู่สิงคโปร์แล้วถวายวัดก็มีหลายองค์ บังเอิญโกดังพระไฟไหม้แต่องค์พระไม่เป็นไร พอมีตำหนักก็ไม่ส่งไป จึงมาถวายวัด โดยเฉพาะรุ่นไฟไหม้นี้ศักดิ์สิทธิ์มาก” (พระครูจรรุธรรมวิเทศ, 2555: สัมภาษณ์)

ศิลปกรรมหรือรูปเคารพต่างๆ อาจมิใช่เริ่มต้นด้วยพลังศรัทธาเท่านั้น รูปเคารพบางองค์ดำรงอยู่ก็ด้วยเป้าหมายใหม่ จากศิลปกรรมเพียงของฝากกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ถาวร โดยเฉพาะกับศิลปวัตถุที่เป็นของแปลก พระรุ่นไฟไหม้นี้เป็นที่นับถือมาก เพราะมีปาฏิหาริย์ที่ไฟไหม้ไหม้องค์พระทั้งหมด อย่างไรก็ตามแม้เชื่อในปาฏิหาริย์ แต่ก็ได้รับเสียงวิพากษ์ในความไม่เหมาะสมจากการรับพระพม่ามาเก็บ

ไว้ในวัดไทย หากเป็นเพราะวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของเจ้าอาวาส ประกอบกับความต้องการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับคนทุกวัฒนธรรมทำให้วัดต้องรับสิ่งนั้นไว้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เมื่อมีคนให้ก็ต้องเอา แสดงถึงความเป็นมิตรกัน คนเสนอเป็นวัตถุก็ต้องรับไม่ได้แยกว่าเป็นพม่า อินเดีย ใครให้ก็ต้องรับ วัตถุก็คือวัตถุ ศาสนาก็คือศาสนา ศิลปะก็ต้องแยกกันอย่าคิดเป็นอื่น” อาจกล่าวได้ว่าความหลากหลายทางศิลปกรรมอาจเกิดขึ้นจากความศรัทธาของคนต่างวัฒนธรรม ประกอบกับคุณธรรมของเจ้าอาวาสและหลักศาสนา ที่เน้นเมตตาธรรม ซึ่งไม่อาจปฏิเสธในสิ่งที่ฆราวาสถวาย การรับทานถือเป็นการสร้างกุศลอย่างหนึ่ง

การให้วัดไทยเป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปวัตถุ

ศิลปกรรมหลายๆ วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในวัดไทย ดังเช่น พระพิมพ์ดินเผา ยังมีสาเหตุจากความต้องการให้วัดไทยเป็นที่พิงรักษาศิลปวัตถุหรือมรดกทางศิลปะ แทนการไว้ที่บ้าน ซึ่งอาจสูญหายเพราะบุตรหลานรุ่นต่อไปไม่มีความศรัทธา หรือเกิดการแย่งชิงเมื่อกลายเป็นของเก่ามีมูลค่าสูงขึ้น ผู้เป็นเจ้าของศิลปกรรมหรือรูปเคารพบางคนเกรงว่าหากอยู่กับตนเมื่อตายไป บุตรหลานจะไม่รักษาทรัพย์สมบัติ อันเป็นที่เคารพของบรรพบุรุษไว้ได้ จึงนำมาไว้ที่วัดไทย ดังคำสัมภาษณ์ของเจ้าอาวาสวัดที่ว่า “พระพิมพ์ดินเผาที่อยู่หน้าวัดได้มาเพียงไม่กี่ปี มีชาวอินเดียมาถวาย เพื่อนคนที่เอามาให้มาจากอินเดีย มาอยู่บ้านเขาก่อน เมื่ออายุมากก็ขี้เกียจดูแลรักษา จะให้ลูกหลานก็กลัวรักษาไม่ได้ กลัวไม่เชื่อก็เอามาถวายวัด เมื่อเสนอก็รับไว้ในฐานะคนรู้จักกัน” (พระครูจรรุธรรมวิเทศ, 2555: สัมภาษณ์)

หากเปรียบเทียบพระพุทธรูปศิลาสนข้างต้นกับพระพิมพ์ดินเผาจะเห็นว่า เกิดขึ้นทั้งจากความไม่ตั้งใจและความตั้งใจของผู้เป็นเจ้าของ เป็นการที่วัดไทยได้มาโดยความบังเอิญ การได้มาซึ่งพระพุทธรูปศิลาแบบพม่ามีเหตุจากอุบัติเหตุ พระพิมพ์ดินเผา มีเหตุจากกลัวลูกหลานจะรักษาไม่ได้ สองสิ่งนี้ไม่ว่าได้มาอย่างไรช่วยสะท้อนปรากฏการณ์ของวัดไทยในเชิงโปรคือ ความต้องการใช้ศิลปะเป็นสื่อผูกมิตร หรือรักษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน แม้ต่างวัฒนธรรม

การรวมความแตกต่างทางความเชื่อมาไว้ที่เดียวกัน

วัดไทยเป็นวัดฝ่ายเถรวาทหรือหินยาน อย่างไรก็ตามเมื่อมีการนำเอาศิลปกรรมแบบต่างๆ มาไว้พื้นที่เดียวกัน โดยเฉพาะศิลปกรรมจีน ทำให้เป็นที่สงสัยถึงสถานะของวัดไทย พระสงฆ์ในวัดต้องอธิบายถึงเหตุผล ขณะเดียวกันก็ไม่ลดละที่จะรวบรวมศิลปะตามความเชื่อทั้งคตินิยานและมหายาน การรวมความแตกต่างทางความเชื่อมาไว้ที่เดียวกันก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าจะแบบใดล้วนแตกหน่อจากศาสนาเดียวกัน มีหลักธรรมคล้ายกัน บูชาแล้วเป็นสิริมงคล การผสมปนประหว่งศิลปกรรมในหลายๆ วัฒนธรรมยังมีเหตุมาจากความเข้าใจสับสนในคติความเชื่อของฝ่ายหินยานกับมหายานของคนสิงคโปร์ รวมถึงคติความเชื่ออื่นๆ วัดต้องการคลายความสับสนโดยเสนอสิ่งที่เป็นสากล ให้ทุกคนเข้าใจได้ว่าไม่ว่าศิลปกรรมรูปเคารพใดๆ เมื่อบูชาล้วนขัดเกลาให้คนเป็นคนดี มีศีลธรรม ดังคำสัมภาษณ์

“วัดในสิงคโปร์เหมือนต้มยำ ฝ่ายหนึ่งเถรวาท ฝ่ายหนึ่งมหายานที่นี้เกิด ความสงสัยว่า พุทธคืออะไร พุทธคือมหายานหรือเถรวาท เถรวาทมีชินราช มหายานมีกวนอิม ลังกัจจายน์ มีเทพทั้งแปดของเขาของจีนก็มีไทยผสม มีหน้าซำ เราก็เอาฮินดูเข้ามาด้วย เอาพระพรหมมาไว้ นี่คือประเด็นที่มาผสมกัน.....ถ้าสับสนว่า อะไรคือเถรวาท อะไรคือมหายาน คุณมาวัดฉัน คุณก็ได้ทุกอย่าง วัดฉันมีหมด คุณไปกวนอิม คุณก็ได้กวนอิม คุณไปหาโบยเซียนก็ได้ไหว้โบยเซียน คุณไปหาพรหมก็ได้ไหว้พระพรหม ลังกัจจายน์ พระพุทธชินราช คุณก็ได้ไหว้ ไม่ได้แยกมหายานหรือเถรวาท มันคือพุทธนั่นเอง” (พระมหาเหรียญ, 2555: สัมภาษณ์)

การปรากฏศิลปกรรมตามคติมหายานเป็นการย้ำถึงบทบาทของคนสิงคโปร์เชื้อสายจีน ที่มีอิทธิพลต่อวัดไทย สะท้อนถึงการบูรณาการหรือการยอมรับศิลปกรรมระหว่างกัน อิทธิพลของศิลปกรรมจีนในวัดไทยซึ่งมีมากกว่าอิทธิพลศิลปกรรมไทยในวัดจีน เป็นเพราะคนไทยในสิงคโปร์มีอำนาจต่อรองน้อยกว่าคนสิงคโปร์เชื้อสายจีน ประกอบกับการรวมขอมแก้ววัฒนธรรมอื่น ไม่แข็งขันต่อการแสดงอัตลักษณ์ไทยฝ่ายเดียว ทำให้วัดไทยได้รับการสนับสนุนมากขึ้น การจัดการของวัดไทยไม่ต้องการให้ศิลปกรรมเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างหินยานกับมหายาน ไม่ต้องการบ่งชี้สถานะ

ให้ชัดเจน เพื่อสร้างโอกาสในการจัดหาปัจจัยพัฒนาวัด โดยเฉพาะผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ ที่ส่วนใหญ่สนับสนุนพุทธศาสนาในคติมหายาน

การมีคณะกรรมการวัดและทรัสต์เป็นเงิน

วัดไทยโดยทั่วไปบริหารวัดภายใต้คณะกรรมการวัด อย่างไรก็ตามการตั้งอยู่ในประเทศสิงคโปร์ ซึ่งไม่ใช่แผ่นดินเมื่อนั้น จำต้องพึ่งอำนาจผ่านคนสิงคโปร์เท่านั้น โดยเฉพาะผู้สามารถประสานงาน และระดมทรัพยากรแก่วัด ดังวัดอานันทเมตตยาราม แบ่งชุดบริหารออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือทรัสต์ (Trusty) ของวัด ซึ่งเป็นชาวสิงคโปร์เชื้อสายจีนทั้งหมด เป็นผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดทั้งหมดในการบริหาร เช่น การซื้อขาย โดยศาลเป็นผู้แต่งตั้ง หลังจากแต่งตั้งแล้วมีการคัดเลือกกรรมการวัดอีกจำนวนหนึ่ง เพื่อบริหารจัดการดูแลศิลปวัตถุในวัด ชุดนี้มีคนไทย ทั้งพระ ฆราวาส รวมถึงคนสิงคโปร์เชื้อสายจีนด้วย คนไทยพิจารณาจากคนที่โอนสัญชาติเป็นชาวสิงคโปร์แล้ว ฝ่ายไทยมีจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น และไม่ค่อยมีอำนาจต่อรองนัก ดังคำกล่าวที่ว่า “ที่นี่กฎหมายเป็นสิ่งสำคัญ คณะสงฆ์ไทยไม่ค่อยมีอำนาจ วัดบริหารโดยฆราวาส ไม่ให้พระบริหาร พระเป็นเพียงผู้อาศัย เพราะเรามาอาศัยเขา” (เหวินชาน 2555: สัมภาษณ์)

คณะกรรมการวัดยังสามารถออกกฎหมายผ่านความเห็นชอบของรัฐบาล เพื่อบริหารวัด อย่างไรก็ตามแม้พระสงฆ์และฆราวาสไทยซึ่งได้รับการโอนสัญชาติเป็นพลเรือนสิงคโปร์จะมีบทบาทในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม แต่อำนาจต่อรองยังต้องขึ้นกับความเห็นชอบของทรัสต์ กล่าวคือวัดสามารถสร้างศิลปวัตถุตามแบบวัฒนธรรมต่างๆ ทุกประการ แต่หากมีการเพิ่มเติมศิลปกรรมตามคตินิยมของชาวจีนก็ไม่มีสิทธิคัดค้าน ด้วยเหตุนี้วัดไทยจึงเป็นช่องทางนายทุนจีน ที่แสวงหาประโยชน์จากการเป็นคณะกรรมการ และเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับคนทุกวัฒนธรรม ผลตามมาก็คือรูปแบบศิลปกรรมที่สนองต่อความหลากหลายทางอุดมคติ

ความปรารถนาสิ่งใหม่ ๆ ให้กับวัด

ความหลากหลายทางศิลปกรรมในสิงคโปร์ ยังมีปัจจัยจากความท้าทายของพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่ต้องการสิ่งใหม่ ๆ ให้แก่วัด เปลี่ยนแปลงลักษณะไปจากสิ่งเดิมๆ หรือกรอบจารีตประเพณี บางวัดจัดสรรพื้นที่สร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ตั้งเด่นตระหง่านขึ้นมาแตกต่างหากจากสถาปัตยกรรมแบบไทยหรือจีน มิใช่เพียงแสดงความหลากหลายเท่านั้น สาเหตุหนึ่งคือ ช่างช่างก่อสร้างที่ชำนาญศิลปะไทยได้ยาก ช่างรับเหมาส่วนใหญ่ถนัดแบบสากล หากว่าจ้างช่างฝีมือจากประเทศไทยของเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ประกอบกับศิลปกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ไทยมีเพียงพอควรแก่การดำรงลักษณะของวัดไทยแล้ว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ศิลปะไทย ต้องไปจ้างพระจำวงคนไทยทั้งหมด คุณเข้าวัดจะมีความเป็นไทย มีโบสถ์เจดีย์ไทยเรียบร้อยแล้ว แต่ทางด้านซ้ายจะเป็นของยุโรป.....ได้เงินบริจาคจากคนสิงคโปร์มา 7 ล้านเหรียญ จะสร้างตึกใหม่ออกแบบทรงโมเดิร์นที่ออกแบบเป็นฝรั่ง เพราะไทยมีแล้ว ออกแบบฝรั่งบ้าง เข้ามาวัดนี้ได้ทุกศาสนา ได้ทุกอย่าง. (พระมหาเหรียญ, 2555: สัมภาษณ์)

การทำให้วัดทันสมัยด้วยรูปแบบอาคารที่สะท้อนยุคสมัย เกิดขึ้นไม่ยากนักในประเทศที่พัฒนาแล้ว ความปรารถนาของวัดที่ต้องการให้เกิดความหลากหลายทางศิลปกรรม โดยนำเอารูปทรงสากลสมัยนิยมหรือร่วมสมัย (ภาพที่ 4) เพิ่มเติมจากเดิมที่เป็นแบบประเพณีไทย นอกจากลดค่าใช้จ่ายที่ต้องจ้างช่างฝีมือจากประเทศไทยยังต้องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ สมองความต้องการด้านเอนกประสงค์ ให้เป็นศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมพร้อมเทคโนโลยีทันสมัย อาคารสมัยใหม่มีหลายชั้น ออกแบบอย่างอิสระ จัดสรรพื้นที่ได้หลากหลาย มีการจำลองธรรมชาติมาไว้ในอาคาร มีห้องศึกษาศาสนาทุกศาสนา ห้องพักผ่อน ดังคำกล่าวที่ว่า “สามารถเนรมิตให้เป็นป่า เป็นน้ำก็ได้ ถ้าอยากวิปัสสนาในน้ำก็สามารถเป็นน้ำ ตรงนี้ปล่อยโล่ง มีโต๊ะกาแฟที่นั่งดื่ม ฟังสนทนาธรรม ลักษณะนี้หากสร้างภายใต้สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ดูเหมาะสมกว่าแบบประเพณีไทย”

จะเห็นว่า ความหลากหลายศิลปกรรมยังขึ้นกับสภาพแวดล้อมของวัดไทยที่ตั้งอยู่ในสิงคโปร์ เมืองอันทันสมัยและก้าวหน้าที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ ประกอบกับความคิดก้าวหน้าของพระ และการปรับตัวเข้ากับสังคมพหุวัฒนธรรม ช่วยให้วัดไทยผสมศิลปกรรมที่หลากหลายรูปแบบ หลายวัฒนธรรม ระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่ แบบประเพณีแบบกึ่งประเพณี หรือแบบสากล

ภาพที่ 4 อาคารแบบสมัยนิยมหรือร่วมสมัย วัดอานันทเมตตยาราม
ที่มา: <http://watananda.org.sg/dana/temple-building-fund/>

สรุปและอภิปรายผล

หากพิจารณาผลข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายวัฒนธรรมที่ปรากฏในวัดไทยมีปัจจัยจากสามประการหลักคือ ปัจจัยเชิงพื้นที่ ปัจจัยเชิงบริการ และปัจจัยเชิงบริหาร

1. ปัจจัยเชิงพื้นที่ ดังเช่น การตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นศาสนสถานเงินมาก่อน สิ่งก่อสร้างตั้งอยู่ปลายสุดของแหลมมลายู อดีตเคยตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เมื่อ

อังกฤษเปิดเป็นเมืองท่าปลอดภาษี ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาอาศัย กลุ่มชาติพันธุ์จีนมีจำนวนมากที่สุด และเป็นแกนนำเรียกร้องเสรีภาพ เหตุนี้สิงคโปร์จึงเป็นแหล่งรวมของชาวจีนโพ้นทะเลอีกแห่งหนึ่ง ชาวจีนนำเอาวัฒนธรรมจากแผ่นดินแม่ คติความเชื่อ อาทิ เต๋า ขงจื้อ พุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน การนับถือเทพองค์เจ้าท่ามกลางปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ว่าจะ ชาวมลายูมุสลิม ชาวฮินดู ชาวพม่า หรือตะวันตก ชาวจีนยังคงรักษาอัตลักษณ์ไว้อย่างเข้มแข็ง คติคนจีนนิยมบูชารูปเคารพ เช่นเดียวกับคนไทย การยกที่ดินหรือผ่อนปรนให้ห้วยเทพของฝ่ายเต๋ออยู่ในความดูแลของวัดไทยจึงมิได้ผิดจารีต อัตลักษณ์ที่เข้มแข็งสามารถมีพื้นที่ยืนอยู่ในวัดไทย โดยมีถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมไทย การวางตำแหน่งเทพอยู่กึ่งกลางประจำมีพระพุทธรูปอยู่ด้านข้างคือสิ่งสะท้อนถึงอำนาจที่อยู่ในกลุ่มคนเชื้อสายจีน และสะท้อนถึงการปรับปรนความสัมพันธ์ระหว่างคนในวัฒนธรรมหนึ่งเข้ากับอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ดังที่ซิดาภา สุขพลา (2548: 199) เห็นว่า การสร้างความสัมพันธ์มักแฝงด้วยนัยแห่งอำนาจ อำนาจในความสัมพันธ์ย่อมเปลี่ยนแปลงตามแต่ละบทบาท บางสถานการณ์อาจอยู่ในฐานะเหนือกว่า บางสถานการณ์อยู่ในอำนาจด้อยกว่า บางครั้งถ้อยทีถ้อยอาศัยร่วมมือปรองดองกัน การที่วัดไทยตั้งอยู่ท่าเลที่เป็นศาสนสถานจีนมาก่อน แล้วเปลี่ยนสถานภาพเป็นวัดไทยทำให้รูปเคารพตกเป็นสมบัติของวัดไทย เป็นไปตามกฎการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังที่ สุริชัย หวันแก้ว (2549: 160) เห็นว่าการเปลี่ยนอาจเกิดขึ้นได้จากการนำความต้องการมาจัดการของชนชั้นนำในสังคม โดยอาจเป็นสมาชิกที่ครองฐานะ และอำนาจพยายามเข้ามามีส่วนกำหนดทิศทาง การตั้งอยู่ในพื้นที่ประเทศ ที่มีคนจีนกุมอำนาจ ยังสะท้อนได้จากวัดไทยที่มีคณะกรรมการวัดและทรัสต์ี่ชาวจีนเป็นผู้กำหนดทิศทางของวัด ทั้งนี้เพราะสิงคโปร์เป็นพื้นที่มีเศรษฐกิจตกอยู่ในอำนาจของคนเชื้อสายจีนมีผลให้วัดไทยตกอยู่ความดูแลของคนเหล่านี้ด้วย วัดกลายเป็นพื้นที่สังคม ซึ่งก่อให้เกิดปฏิบัติการต่างๆ ตามแบบทุนนิยมซึ่งย้อนแย้งกับอุดมคติของวัดไทยมาแต่เดิม แต่ที่สานประโยชน์พื้นที่ก็ด้วยจุดยืนร่วมกัน ดังที่ปรีชา คุวินทร์พันธ์ (2549: 82) เห็นว่าการรวมกลุ่มทางสังคมอาจมีลักษณะภาวะตอบสนองที่ไม่สมดุล (Negative Reciprocity) ซึ่ง

ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์กับคนนอกกลุ่มวัฒนธรรม แสดงออกโดยการแลกเปลี่ยนที่ ทั้งสองฝ่ายมุ่งให้ได้รับผลตอบแทนส่วนตนสูงสุด ดังเช่น ชาวจีนตั้งตนเป็นคณะกรรมการและทรัสต์ของวัดไทยก็เพื่อรักษาผลประโยชน์จากวัด ขณะที่ชาวไทยเห็นประโยชน์จากการมีคณะกรรมการบริหารเป็นคนเชื้อสายจีน ก็เพื่อสะดวกต่อการ ระดมทุน การประสานงานกับหน่วยราชการและการช่วยเหลือด้านกฎหมาย ภายใต้ กฎระเบียบอันเข้มงวดกับวัดไทยในต่างแดน

2. ปัจจัยเชิงบริการ วัดไทยในสิงคโปร์มิได้เป็นเพียงเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ ที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ยังมีหน้าที่บริการสังคม ให้ความช่วยเหลือหรือ อนุเคราะห์ ที่พึงและทางเลือกของคนประสบปัญหาจากทุกกลุ่มชาติพันธุ์ การบริการ สังคมมักใช้ศาสนศิลป์ที่มีความหลากหลาย เพื่อให้เกิดการตอบสนองของคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะผู้แสวงหาโชคลาภจากรูปบูชา การทำบุญด้วยทรัพย์สินเงินทองส่วนหนึ่ง ก็เพื่อให้ผลสนองกลับคืนสร้างชีวิตให้มั่นคง ประสบความโชคดี มีลาภทรัพย์ สะท้อน ถึงสังคมบริโภคนิยมในสิงคโปร์ ที่มีภาวะแข่งขันสูง จนเกิดค่านิยมแสวงหา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สร้างขวัญกำลังใจเพื่อหนุนนำฐานะ สภาพนี้บางครั้งทำให้ศิลปกรรมที่เป็น ของสูงถูกดึงให้ต่ำลงเป็นเพียงเครื่องมือค้าจุนคนที่กำลังปัญหา ศิลปกรรมกลายเป็น เครื่องมือสำหรับผู้แสวงโชค หรือทำให้กระบวนการศิลปะกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ดังที่เปรมใจ วังศิริไพศาล และสาคร สมเสริฐ (2552: 59) ได้สรุปผลการศึกษาว่า ในกระแสโลกาภิวัตน์ศิลปะไม่เพียงถูกสร้างขึ้นเพื่อจรรโลงใจ หรือสะท้อนความ ดึงมทางวัฒนธรรม หากยังใช้เป็นเครื่องมือหรือสินค้าวัฒนธรรมด้วย มีหลายครั้งที่ วัดไทยเป็นพื้นที่ตั้งศิลปวัตถุชั่วคราวของพ่อค้านายทุนสิงคโปร์ ดังกรณีพระพุทธรูป ไสยาสน์ศิลปะพม่าในวัดไทย ซึ่งมีตำหนักไม่อาจส่งออกไปยังประเทศที่สาม นำมาฝาก ไว้ที่วัดไทย เมื่อเวลาล่วงเลยกลายเป็นของบูชาประจำวัด ย้ำให้เห็นถึงความหลากหลาย ทางศิลปกรรมซึ่งมีทุนนิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง สิงคโปร์เป็นเมืองท่าส่งออกสำคัญ ประติมากรรมแกะสลักหินและไม้ของเอเชียเป็นที่นิยมของชาวตะวันตก ศิลปวัตถุ หากเสียหายก่อนมักตกค้างที่ท่าเรือสิงคโปร์ การเก็บที่วัดย่อมมีคุณค่ามากกว่าโกดัง จึงทำให้เห็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุในวัฒนธรรมอื่นๆ จำนวนหนึ่งอยู่ในวัดไทย

ประกอบกับเจ้าอาวาสวัดไทยมีน้ำใจ ยินดีรับสิ่งของอันเป็นมงคล สะท้อนความตระหนักรู้ของพระไทยที่มองเห็นความสำคัญของศิลปวัตถุ ไม่ว่าจะศิลปะแบบใดๆ ควรรักษาไว้มิให้สูญเสียดุลคุณค่า ในสายตาของชาวสิงคโปร์เห็นว่าวัดไทยเสมือนแหล่งสะสมศิลปวัตถุแห่งหนึ่ง ขณะที่พระสงฆ์ไทยเห็นชาวสิงคโปร์เป็นผู้รับผู้บริการที่ต้องดูแลพิเศษ การทำให้วัดเป็นพื้นที่สะสมยังแสดงถึงการรักษาความสัมพันธ์กับชุมชน การให้วัดไทยเป็นแหล่งฝาก แหล่งอนุรักษ์ศิลปวัตถุ การรับศิลปวัตถุของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มารักษาไว้ที่วัด แสดงถึงความมุ่งมั่นของพระไทยต่อบริการสาธารณะ ที่จะเสริมสร้างภาพลักษณ์ของวัดไทย

3. ปัจจัยเชิงบริหาร วัดไทยทุกแห่งพยายามสร้างภาพลักษณ์ที่ดี สร้างพลังศรัทธาแก่คนทุกกลุ่ม ให้วัดไทยมีคุณค่าและความหมายต่อชาวสิงคโปร์ในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความคล่องตัวในการบริหารจัดการและการได้รับความวางใจ จนสามารถระดมผู้แสวงบุญเข้ามาอย่างต่อเนื่อง การทำให้วัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Punya Tepsing (2015) ที่ศึกษาวัดไทยแห่งหนึ่งในรัฐกลันตัน ในประเทศมาเลเซีย ซึ่งพบว่า คนมาเลย์เชื้อสายจีนนิยมใช้วัดไทยเป็นที่พึ่งทางใจ เนื่องจากศาสนสถานของจีนมีน้อย ถูกจำกัดการขยายพื้นที่ จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์บริหารจัดการโดยมีชาวจีนเข้ามามีส่วนร่วม หรือแบ่งที่ดินให้จัดสร้างสุสานจีน วัดไทยกลายเป็นพื้นที่จินตนาการของชาวพุทธทุกนิกาย จนนำมาสู่การผสมผสานทางศิลปกรรม การรวมความแตกต่างทางนิกายความเชื่อมาไว้ที่เดียวกัน จนเห็นเป็นศิลปกรรมที่หลากหลายรูปแบบเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการบริหารจัดการของวัด การนำสิ่งที่แตกต่างมาหลอมรวมกัน เพื่อให้เห็นว่า ชาวไทยและชาวจีนนั้นต่างก็มีพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเดียวกัน เพื่อลดความขัดแย้ง อย่างน้อยทำให้คนไทยซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยนับถือพุทธศาสนาแบบหินยาน เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเชื้อสายจีนและนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน วัดไทยมีศิลปกรรมจีนเข้ามาผสมปนเปได้ช่วยลดช่องว่างความแตกต่างระหว่างนิกายหินยานกับมหายาน วัดไทยเป็นพื้นที่สังสรรค์วัฒนธรรม ขณะเดียวกันกลายเป็นพื้นที่ต่อบัณฑิตกับวัฒนธรรมที่เหนือกว่า เพื่อรักษาคุณภาพไม่ให้สูญเสียอัตลักษณ์ไทย เป็นการป้องกันมูลเหตุของ

ความขัดแย้งผ่านศิลปกรรมที่ยอมรับได้ ปรับปรนเพื่อเสริมความร่วมมือร่วมใจในการบริหารจัดการวัด ผลผลิตศิลปกรรมที่หลากหลายจึงเป็นสัญลักษณ์แทนการกระทำที่ต้องการตอบโต้ สอดคล้องกับมีด (George Herbert Mead) (อ้างใน สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2551: 128) ที่กล่าวว่า มนุษย์มีการกระทำโดยตอบโต้หรือสื่อสารกับคนอื่น ๆ ในสังคม ในกระบวนการตอบโต้ต่างก็ส่งความหมายตีความให้กันและกัน เป็นความหมายที่ยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์และบริบท โลกมนุษย์จึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องของการต่อรองความหมาย หรือความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน กลายเป็นโลกทางสังคม ซึ่งตอบโต้โดยอาศัยกระบวนการทางความคิด ความหมาย และสัญลักษณ์ที่เรียกว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ สอดคล้องกับแนวคิดของของนันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย (2556: 112-113) ที่เห็นว่า ศิลปะอาจเป็นสนามปะทะทางการเมือง ซึ่งมีความหมายทับซ้อน แต่ดูเป็นปกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน เป็นการพลิกแพลงให้เห็นว่าภายใต้ชีวิตปกติมีสนามอำนาจที่มีการช่วงชิงความหมาย เป็นการต่อสู้ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีอำนาจไม่เท่ากัน การบริหารจัดการวัดของพระสงฆ์ได้ใช้อำนาจผ่านศาสนพิธีและกิจกรรมต่างๆ แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตัว เพื่อความร่วมมือ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ บางวัดสร้างอาคารสมัยใหม่ๆ ที่แหวกไปจากประเพณีเดิมเพื่อให้เห็นว่า วัดยังเป็นแหล่งพักผ่อน แหล่งบันเทิงและแหล่งเรียนรู้ธรรมะ ให้ศิลปกรรมสื่ออำนวยความสะดวกความทันสมัยของวัดไทยที่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ความปรารถนาสิ่งใหม่ๆ ผิดแผกจากเดิมคือการเสริมสร้างความหลากหลายทางศิลปกรรม ภายใต้การบริหารวัดไทยที่จะช่วยก่อให้เกิดความคล่องตัวและตอบสนองต่อคนรุ่นใหม่

ความหลากหลายของศิลปกรรมในวัดไทยในสังคมโคโรน่ายังเป็นเครื่องสะท้อนถึงระบบจัดการกับความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน ดังที่ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ (2552: 19) เห็นว่า ความหลากหลายในสังคมปัจจุบันยังมีลักษณะการผสมผสานพันทาง มองอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมต่างๆ ว่ามิได้ชัดเจน ตายตัว และเป็นหนึ่งเดียวแต่ผสมและซ้อนทับกันอยู่ การยอมให้มีศิลปกรรมต่างๆ ปะปนอยู่ในวัดไทย โดยเฉพาะศิลปกรรมจีน แม้มีใช้แห่งเดียว วัดไทยในประเทศไทยมีหลายวัดที่มีศิลปกรรม

ต่างๆ ผสมกันอยู่เช่นเดียวกัน แต่สำหรับสิ่งโคปรบิพซึ่งต่างออกไปยากที่จะควบคุม เพราะวัฒนธรรมไทยมิใช่กระแสหลักของรัฐ ดังที่ปัญญา เทพสิงห์ และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร (2554) ศึกษาวัดไทยในปีนั้นพบว่า วัดไทยยังเป็นพื้นที่ขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ แม้วัดบรรจงสร้างอย่างวิจิตรสวยงาม แต่เบื้องคือสิ่งที่แลดูด้วยกำลังของการต่อสู้จนกว่าวัดไทยจะเป็นไท เช่นเดียวกับแนวคิดของสมเียร์ (2550) ที่เห็นว่า การมีหลายๆ ศิลปวัฒนธรรมอยู่รวมกัน แม้เป็นเรื่องดีและมีประชาธิปไตยก็ตาม แต่ศิลปะก็ยังคงเหมือนสนมรบของความขัดแย้ง และบางครั้งก็หมายถึงความแตกต่างด้านคุณค่า ด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมในอุดมคติ ไม่ใช่สิ่งสวยงามเสมอไป ความหลากหลายอาจอยู่ด้วยความอึดอั้น จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาความหลากหลายวัฒนธรรมไม่เคยอยู่ร่วมกับความเท่าเทียมและการเคารพซึ่งกันและกันได้เลย

อาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายทางศิลปกรรมของวัดไทยในสิ่งโคปรบิมีอิทธิพลจากปัจจัยต่างๆ ทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ ปัจจัยที่ควบคุมได้เกิดจากการการวางแผนบริหารจัดการของวัดเอง ส่วนที่ควบคุมไม่ได้เกิดจากอำนาจ ที่ไม่สามารถต่อรองได้มากนักเท่ากับวัดไทยที่อยู่ในประเทศไทย ท่ามกลางการดำรงอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรมในสิ่งโคปรบิ วัดเป็นทางเลือกของคนอีกหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่พยายามทำวัดไทยให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ความศักดิ์สิทธิ์สร้างผลประโยชน์ทั้งเพื่อตนเองและกลุ่มของตนเอง วัดไทยเองก็หาความชอบธรรมให้กับคนกลุ่มต่างๆ เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่ต่างแดน

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาควรนำไปสู่ภารกิจขององค์กรที่รับผิดชอบให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัดไทยในต่างแดน ซึ่งเป็นพื้นที่แสดงศิลปกรรมไทยไว้ได้มาก โดยการสนับสนุนทุน ส่งผู้ชำนาญศิลปะไทยมาช่วยเหลือ เพราะวัดไทยต่างประเทศมักดำเนินอย่างอิสระภายใต้อำนาจทุนนิยมหรือบริบทประเทศนั้นๆ หากไม่ควบคุมดูแลอาจทำให้ภาพลักษณ์ศิลปกรรมไทยเปลี่ยนไป

ในการศึกษาครั้งต่อไป สิ่งที่ควรคำนึงคือ ผลของการแทรกแซงจากวัฒนธรรม
อื่นๆ การผสมผสานของศิลปกรรมกับอื่นๆ โดยเฉพาะประเด็นกระบวนการบริหาร
จัดการของวัดไทยที่มีความหลากหลายวัฒนธรรม ภายใต้คนต่างชาติ

เอกสารอ้างอิง

- ชิตาภา สุขพลา. (2548). **การสื่อสารระหว่างบุคคล**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอ เอส
พรินติ้ง เฮาส์.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2552). “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: จากหลอมรวม
เป็นหนึ่งในผู้ผสมผสานพันทาง” ใน เกษม เพ็ญภินันท์/บรรณาธิการ. **ความ
หลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
วิภาษา. หน้า 17-35.
- นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย. (2556). “การศึกษา Popular Culture แบบเอ็ดเวิร์ด ธอมป์
สัน” ในยุคติ มุกดาวิจิตร/บรรณาธิการ. **วัฒนธรรมต่อต้าน**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ภาพพิมพ์. หน้า 111-154.
- ปัญญา เทพสิงห์ และชงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2554). **รายงานวิจัย พหุลักษณะ
ทางศิลปกรรมของวัดไทยในแหลมมลายู**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ปัญญา เทพสิงห์ และชงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2554). รูปแบบผสมของศิลปะ
วัดไทยในแหลมมลายู. **วารสารไทยคดีศึกษา**. 8, 2 (เมษายน – กันยายน)
: หน้า 84-105.
- ปรีชา คุวินทร์พันธ์. (2549). “กลุ่มสังคม” ใน **สังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 79-94.
- เปรมใจ วังศิริไพศาล และสาคร สมเสริฐ. (2552). “การเชื่อมคำว่า ศิลปะ วัฒนธรรม
และศาสนาในวิถีโลกาภิวัตน์” ในสุริชัย หวันแก้ว และกนกพรณ อยู่ช่า/
บรรณาธิการ. **ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยบนความหลากหลายและสับสน**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 54-69.

- วินัย ผู้นำพล. (2552). **วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรณปก. (2551). **พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545). **ทัศนศิลป์วิจัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สันติสิริการพิมพ์.
- ศิริพร ดาบแก้ว และจารุพรรณ ลามสุรเทียนทอง. (2551). **อาเซียนศึกษา**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- สถานเอกอัครราชทูตไทยในสิงคโปร์. (2553). **วัดไทย**. สืบค้น 13 กุมภาพันธ์ 2559,
จาก <https://www.thaiembassy.sg/thai-citizens-residing-in-singapore/thai-temples>.
- สมีย์ร์, จุสต์. (2550). **ศิลปะภายใต้แรงกดดัน : ความหลากหลายวัฒนธรรมใน
ยุคโลกาภิวัตน์**. รัชชชัย อนุพงศ์อนันต์/ผู้แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
นำอักษรการพิมพ์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2549). “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม” ใน **สังคม
และวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
หน้า 155-165.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2545). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Punya Tepsing (2015). “Chinese Art within Thai Temples in Malaysia:
The Disappearance of Thai Art” *Asian Social Science*. 11, 19 :
pp 44-51.
- Watanadametyarama, (2012). **History of Watanadametyarama**.
Retrieved May 19, 2559, from <http://watananda.org.sg/about-us/history/>

สัมภาษณ์

พระครูจากรุธรรมวิเทศ, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2555.
พระแดง, นามสมมติ, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2555
พระมหาเหรียญ, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2555.
พระวินัย, นามสมมติ, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2555.
พระสุริยัน, นามสมมติ, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 14 กันยายน 2555.
เหวิน ชาน, (ผู้ให้สัมภาษณ์) ปัญญา เทพสิงห์ (ผู้สัมภาษณ์), 15 กันยายน 2555.